

Rapportage

Outcomes van de preventieactiviteiten Project Ouderenmishandeling IJsselland

April 2014

Onderzoeker: Marit IJpelaar

Kadera aanpak huiselijk geweld in opdracht van de gemeente Zwolle

Inhoudspagina

Afkortingen en figuren

	Pagina
1. Inleiding	4
2. Onderzoekmethodiek	5
3. Resultaten	8
3.1 Algemeen	8
3.2 Soort preventie	11
<i>Voorlichting ouderen</i>	<i>11</i>
<i>Voorlichting intermediairs</i>	<i>12</i>
<i>Training</i>	<i>14</i>
<i>Train-de-trainer</i>	<i>16</i>
3.3. Doelgroep	20
<i>Oudere (65+)</i>	<i>20</i>
<i>Professional</i>	<i>20</i>
<i>Vrijwilliger</i>	<i>20</i>
<i>Mantelzorger</i>	<i>21</i>
<i>Student</i>	<i>21</i>
4. Conclusie	22
5. Aanbevelingen	25

Bronnen

- Bijlage I** **Vragenlijst voor deelnemers aan de voorlichtingen en trainingen.**
- Bijlage II** **Vragenlijst voor aandachtsfunctionarissen aan het train-de-trainer traject.**

Afkortingen

OM	Ouderenmishandeling
OZ	Ontspoorde (mantel) zorg
SHG	Steunpunt Huiselijk Geweld

Figuren

- Figuur 1: Algemeen. Wist ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.
- Figuur 2: Algemeen. Let ik op mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.
- Figuur 3: Train-de-trainer. Wist hoe signalen op te pakken volgens de meldcode.
- Figuur 4: Professionals. Schrijven mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg op.

1. Inleiding

Gedurende het gehele jaar 2013 is er een project ouderenmishandeling uitgevoerd door de GGD IJsselland i.s.m. Kadera in opdracht van de gemeente Zwolle. De doelen van het project zijn als volgt geformuleerd:

- Ouderen kunnen de weg naar de hulpverlening vinden.
- Een betere herkenning van de signalen van ouderenmishandeling door mantelzorgers, vrijwilligers en professionals in de ouderenzorg.
- Mantelzorgers, vrijwilligers en professionals zijn goed op de hoogte waar zij terecht kunnen met deze signalen, waarna de 'backoffice' in staat moet zijn tot het stoppen van de mishandeling.
- Een toename van de kennis over de problematiek bij een breed publiek.

Gedurende het project zijn er twee leidende activiteiten uitgevoerd, namelijk; het opstellen en uitvoeren van een preventieplan en het ontwikkelen, presenteren en verspreiden van de verwijfsroute door middel van een routekaart.

Dit onderzoek richt zich specifiek op de activiteiten uit het preventieplan¹.

Het preventieplan heeft zicht gericht op twee doelgroepen, namelijk ouderen en intermediairs uit de regio IJsselland. In samenwerking met de klankbordgroep is een prioritering aangebracht binnen de doelgroep intermediairs. Onder de intermediairs worden ouderen, artsen (m.n. huisartsen en geriater), thuiszorg, verpleeg- en verzorgenden, mantelzorgers, interieurverzorgenden, bezoekvrouwen, senioren voorlichters en ouderenbonden als de intermediairs met een hoge prioriteit gezien².

Het doel van deze outcome meting met betrekking tot de uitgevoerde preventie activiteiten is het inzichtelijk maken van de ervaren (gedrags)veranderingen van de deelnemers als gevolg van de diverse voorlichtingen en trainingen. Daarnaast wordt in kaart gebracht welke soort interventie tot de meest significante veranderingen heeft geleid. De uitkomsten van dit onderzoek zullen dienen als input voor de vervolg preventieactiviteiten in het kader van het signaleren en handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontsporde (mantel)zorg.

¹ Zodra de routekaart verspreid is, zullen tevens de outcomes van deze kaart onderzocht worden.

² Voor het gehele preventieplan verwijs ik u naar Preventieplan. Project Ouderenmishandeling IJsselland, 2013. (Kadera aanpak huiselijk geweld, 2013)

2. Onderzoeksmethodiek

Gedurende het project zijn er diverse preventieactiviteiten uitgevoerd. Ondanks dat het preventie aanbod uit meer dan voorlichtingen en trainingen bestond, is er voor gekozen om alleen de voorlichtingen en trainingen te onderzoeken op de outcomes oftewel resultaten. De reden hiervoor is dat het effect van andere interventies zoals de media activiteiten en de “Veilig Thuis” beurs niet te meten is. In verband met het ontbreken van contactgegevens van de bezoekers en doordat het niet inzichtelijk is wie in de regio IJsselland in aanraking is gekomen met een artikel of media optreden op radio of TV met betrekking tot het project ouderenmishandeling.

Doordat in ieder geval de contactgegevens van de contactpersonen van de desbetreffende voorlichting en of training is vastgelegd en het feit dat middels voorlichtingen en of trainingen een grote groep ouderen en intermediairs is bereikt, is ervoor gekozen om deze specifieke interventies te meten op outcomes.

In de volgende paragrafen zullen de diverse preventieactiviteiten beschreven worden. Tevens wordt er onderbouwd waarom er voor deze activiteiten is gekozen.

Voorlichting

De duur van een voorlichting ligt tussen de 1,5 en 2 uur. Tijdens de voorlichtingen is er informatie gegeven over ouderenmishandeling (definities, feiten, cijfers), over vormen van geweld en de posities van slachtoffers en plegers. Daarnaast is de voorlichter met de deelnemers in gesprek gegaan over wat ouderenmishandeling is en zijn er vragen uit de groep beantwoord. Tijdens de voorlichting is er tevens aandacht aan de ondersteuningsmogelijkheden van het Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG) geschonken. Bij de voorlichting aan intermediairs is er extra aandacht besteed aan de wijze waarop zij ouderenmishandeling kunnen signaleren. Elke voorlichting is waar nodig aangepast aan de specifieke doelgroep. (Kadera, 2013) In het preventieplan (Kadera, 2013) wordt de volgende onderbouwing gegeven voor het geven van voorlichtingen:

“Een voorlichting is een laagdrempelige manier om in korte tijd veel mensen te bereiken. De ervaring leert dat een boodschap die mondeling wordt overgebracht meeheeft dan wanneer de informatie alleen op papier wordt verspreid. Een effectief element in deze werkwijze is de interactie: tijdens de bijeenkomst is er ruimte voor uitwisseling en het stellen van vragen”

Er zijn 8 voorlichtingen gegeven specifiek gericht op ouderen. Door middel van deze voorlichtingen zijn er 187 ouderen bereikt. Daarnaast zijn er 12 voorlichtingen gegeven gericht op intermediairs, doormiddel van deze voorlichtingen zijn er 262 intermediairs bereikt. Van deze 12 voorlichtingen zijn er 2 voorlichtingen bij Kadera op locatie gegeven, iedereen die geïnteresseerd was in de problematiek kon zich aanmelden voor deze voorlichting. Deze 2 voorlichtingen hebben 6 intermediairs bereikt.

Training

De duur van de training is een dagdeel (3-4 uur). De training bestaat zowel uit kennisoverdracht als het aanleren van vaardigheden. Er is kennis overgedragen op het gebied van informatie over ouderenmishandeling (definities, feiten, cijfers) over vormen van geweld en de posities van slachtoffers en plegers. Daarnaast hebben de intermediairs vaardigheden aangeleerd met betrekking tot het signaleren en adequaat beschrijven van signalen van ouderenmishandeling en hebben zij kennis genomen van stappen van de meldcode (en de regionale verwijsroute).

De training is interactief en opgebouwd uit verschillende werkvormen. Daar waar nodig is deze aangepast aan de doelgroep.

In het preventieplan (Kadera, 2013) wordt de volgende onderbouwing gegeven voor het geven van trainingen:

“Wanneer intermediairs signalen kunnen herkennen en adequaat beschrijven zullen zij eerder ingrijpen/hulp inschakelen”.

Er zijn 15 trainingen gegeven gericht op intermediairs. Middels deze trainingen zijn 336 intermediairs bereikt. Een van deze trainingen is bij Kadera op locatie gegeven, iedereen die geïnteresseerd was in de problematiek kon zich aanmelden, 7 deelnemers hebben deze training bijgewoond.

Train-de-trainer training

De duur van de train-de-trainer training is 4 dagdelen (2 dagen). De inhoud van de train-de-trainer training is erop gericht dat aandachtsfunctionarissen na deze training in staat zijn om:

- collega's van informatie en advies over ouderen mishandeling voorzien en hen te motiveren tot signaleren
- signalen van ouderen mishandeling oppakken volgens de stappen van de meldcode (en de regionale verwijzingsroute)
- de aanpak van ouderen mishandeling in de organisatie borgen (Kadera, 2013)

In het preventieplan (Kadera, 2013) wordt de volgende onderbouwing gegeven voor het geven van train-de-trainer trainingen:

“Goed toegeruste aandachtsfunctionarissen hebben intern veel invloed op collega's en beleid. Zij kunnen collega's in de instelling motiveren en adviseren om te handelen bij signalen van ouderen mishandeling. Daarnaast kunnen zij de aanpak van ouderen mishandeling in de organisatie borgen door het beleid regelmatig te toetsen en het onderwerp structureel op de (scholings) agenda te zetten”.

Er zijn 3 train-de-trainer trajecten uitgevoerd, waaraan 21 aandachtsfunctionarissen huiselijk geweld hebben deelgenomen.

Onderzoeksmethodiek

Doormiddel van een overzicht van de uitgevoerde voorlichtingen, trainingen en train-de-trainer trainingen aan de diverse doelgroepen, met daarbij de contact gegevens van de contactpersonen is in eerste instantie telefonisch contact opgenomen met de desbetreffende contactpersoon. In dit contact is aangegeven dat Kadera in opdracht van de gemeente Zwolle wil onderzoeken wat de ervaren veranderingen van de deelnemers aan de voorlichtingen, trainingen en train-de-trainer trainingen zijn. Hierbij is gevraagd of er via de desbetreffende contactpersoon een korte vragenlijst via de e-mail naar de deelnemers verstuurd zou mogen worden. Voor het overgrote deel van de contactpersonen was dit geen probleem en gaven zij direct aan mee te willen werken aan het onderzoek. Naar de deelnemers van 2 voorlichtingen en 3 trainingen is de vragenlijst niet doorgestuurd omdat onbekend was wie de voorlichting had bijgewoond of omdat de organisatie de deelnemers niet wilde belasten met deelname aan het onderzoek. Daarnaast is er één voorlichting niet meegenomen in het onderzoek omdat er veel deelnemers later arriveerden en de voorlichting uiteindelijk niet bleek ingepland bij de vergadering, waardoor de voorlichting in tijd ingekort moest worden.

Bij het versturen van de vragenlijst is gevraagd of de contactpersonen konden aangeven naar hoeveel deelnemers zij de vragenlijst hebben doorgestuurd, zodat het respondent percentage berekend kon worden. Het aantal deelnemers was helaas niet bij alle contactpersonen bekend, waardoor bij een aantal voorlichtingen en trainingen onbekend is hoeveel ontvangers van de vragenlijst daadwerkelijk de voorlichting en of training hebben bijgewoond. Naar aanleiding

van het ontbreken van respondenten is er nogmaals contact gezocht met de contactpersoon. Van enkele respondenten zijn er daarna alsnog een vragenlijsten retour gekomen. In totaal zijn er van 5 voorlichtingen geen vragenlijsten retour ontvangen, ondanks dat de contactpersonen aangegeven hebben de vragenlijst te hebben verspreid.

Van de voorlichtingen en trainingen bij Kadera op locatie waarbij de contactgegevens van de deelnemers bekend waren is direct telefonisch contact gelegd met de deelnemers. Ook hierbij is het doel van het onderzoek uitgelegd. Daarbij is gevraagd of de deelnemer een aantal vragen wilde beantwoorden of dat er een vragenlijst via de email toegestuurd mocht worden. Van de deelnemers die ik telefonisch heb gesproken heeft iedereen aangegeven aan het onderzoek mee te willen werken. Van de deelnemers die ik telefonisch niet kon bereiken of waarvan geen telefoonnummer bekend was heb ik de vragenlijst per email toegestuurd. In totaal heb ik van 4 deelnemers een vragenlijst retour ontvangen of de vragenlijst telefonisch mogen afnemen. Dat is een respons van 21%

Aangezien met name ouderen niet allemaal toegang hebben tot of onvoldoende vaardigheden hebben om een vragenlijst via de PC in te vullen, ben ik uitgenodigd door de contactpersoon om ouderen face-to-face te bevragen. Op deze wijze heb ik 6 ouderen gesproken over hun ervaren veranderingen met betrekking tot de voorlichting. In deze gesprekken is de vragenlijst gebruikt als gespreksleidraad. Bij een andere groep deelnemers waarbij niet iedereen een email adres zou hebben, heb ik bij een bijeenkomst van de deelnemers het doel van het onderzoek uitgelegd en de vragenlijsten uitgedeeld, zodat deze ter plekke konden worden ingevuld.

Bij de aandachtsfunctionarissen die het train-de-trainer traject hebben gevolgd is de vragenlijst telefonisch afgenomen.

Het overzicht van de respondenten ziet er als volgt uit, waarbij alleen de groepen deelnemers zijn meegenomen waarbij er in ieder geval één deelnemer is gesproken of waarvan ten minste één vragenlijst retour is ontvangen:

	Deelnemers		Respondenten	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
Voorlichting ouderen	139	100%	8	6%
Voorlichting intermediairs	112	100%	16	18%
Training (1 dagdeel)	285	100%	34	12%
Train-de-trainer (4 dagdelen)	20	100%	14	70%
Totaal	556	100%	72	13%

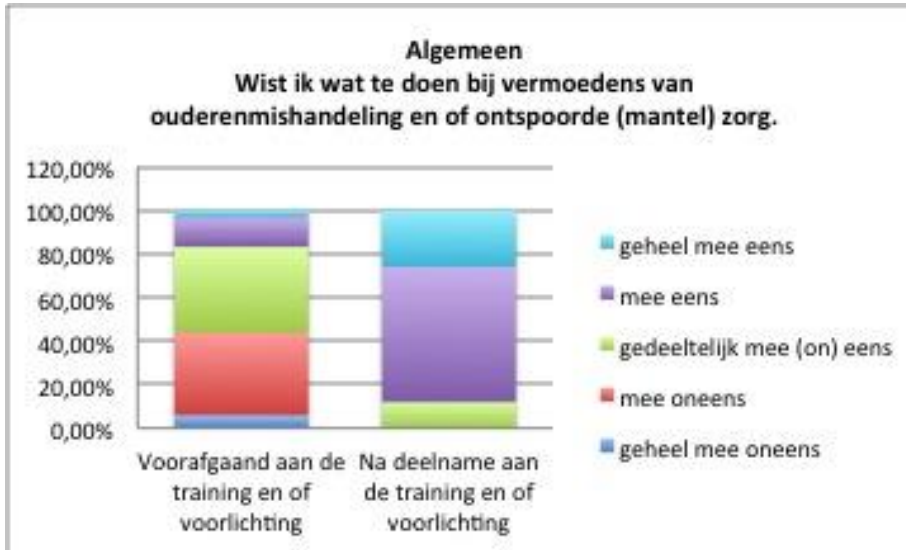
3. Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van de vragenlijst en interviews inzichtelijk worden gemaakt. Hierbij zullen eerst de algemene resultaten getoond worden, dus alle doelgroepen en soorten preventie activiteiten gebundeld. Daarna zullen per preventie activiteit de resultaten beschreven worden. Tenslotte zullen opmerkelijke zaken per specifieke doelgroep inzichtelijk worden gemaakt.

3.1 Algemeen

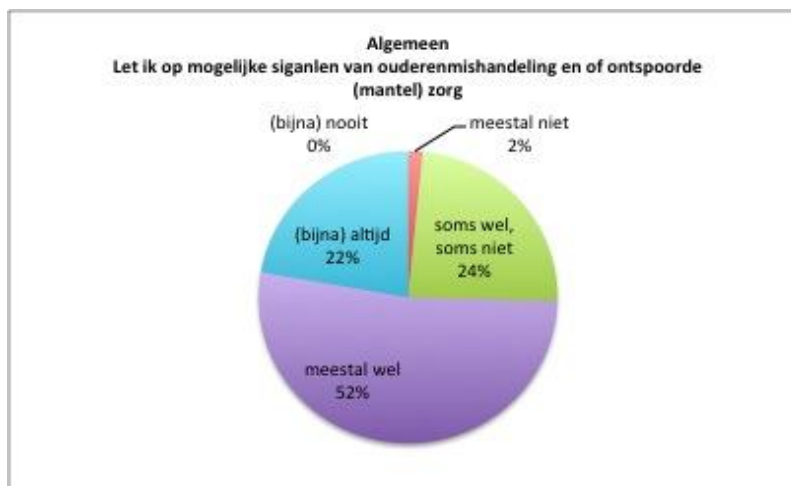
Kijken we naar het bewustzijn van het bestaan van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg, dan was 67% van de deelnemers voorafgaand aan de voorlichting en of training bewust van het bestaan van ouderenmishandeling. Na de voorlichting en of training is dit percentage toegenomen tot 92%. Bij de vraag of deelnemers wisten wat de term ouderenmishandeling inhield, gaf voorafgaand aan de training 15% aan niet te weten wat de term inhield en 30% slechts gedeeltelijk, in verschillende toelichtingen wordt aangegeven dat mensen wel bekend waren met de ‘blauwe plekken’ als signaal, maar dat psychische mishandeling ook onder de term ouderenmishandeling valt, was bij vele niet bekend. Na de voorlichting en of training geeft 90% van de deelnemers aan te weten wat onder de term wordt verstaan. De term ontspoorde (mantel) zorg leek voorafgaand aan de voorlichting en of training nog onbekender. Slechts 26% van de deelnemers wist wat de term ontspoorde mantelzorg inhield, na de voorlichting en of training is dit percentage toegenomen tot 80%. Ook de bekendheid van de risicofactoren die kunnen leiden tot ouderenmishandeling en of ontspoorde zorg is toegenomen met 63%. Tevens is onderzocht of men bekend was met signalen bij zowel het slachtoffer als bij de pleger en of verzorgende. Hieruit blijkt dat men iets bekender was met de signalen bij het slachtoffer, namelijk 26% ten op zichte van de bekendheid met de signalen bij de pleger en of verzorgende (17%). Na de voorlichting en of trainingen is de bekendheid met mogelijke signalen aanzienlijk toegenomen tot respectievelijk 74% en 68%. Naast de bekendheid met de signalen is tevens onderzocht of deelnemers zichzelf in staat achten de signalen te herkennen. Met betrekking tot het herkennen van de signalen geeft 26% van de deelnemers aan voorafgaand aan de voorlichting en of training in staat te zijn geweest de signalen te herkennen. Na de voorlichting en of training is dit percentage toegenomen tot 76%. Bij de vraag of deelnemers voorafgaand aan de voorlichting en of training wist wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde mantelzorg gaf slechts 17% van de deelnemers aan te weten wat te doen. Na de voorlichting en of training geeft 88% van de deelnemers aan te weten wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde zorg. Dit is een toename van 71%.

Middels de vragen: “Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere”, let ik op mogelijke signalen/herken ik mogelijke signalen/schrijf ik signalen op/besprek ik de signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg, is getracht het gedrag van de deelnemers in de praktijk, na het bijwonen van de voorlichting en of training in kaart te brengen.

Figuur 1: Algemeen. Wist ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.

Op de vraag: Tijdens mijn (vrijwilligers) werk, stage of omgang met een oudere let ik op mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg geeft het merendeel (52%) aan, dit meestal wel te doen. Van de deelnemers let 24% soms wel/soms niet op signalen en 22% (bijna) altijd. Ook op de vraag “Tijdens mijn (vrijwilligers) werk, stage of omgang met een oudere herken ik op mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg” geeft het merendeel (51%) aan, dit meestal wel te doen. Daarnaast let 31% van de deelnemers soms wel/soms niet op signalen en geeft 11% signalen (bijna) altijd te herkennen. Bij de vraag of mensen de signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling of ontspoorde zorg op schrijven, nemen de percentages licht af. Van de deelnemers geeft 47% de signalen meestal op te schrijven, 23% van de deelnemers schrijft ze soms wel/soms niet op en 13% (bijna)altijd. Tenslotte geeft 40% van de deelnemers aan signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg meestal te bespreken en 23% bespreekt ze (bijna) altijd.

Figuur 2 Algemeen. Let ik op mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Op de vraag: “Met wie bespreekt u of verwacht u de signalen als eerste te bespreken”, geeft het merendeel (42%) aan dat als eerste met een collega te bespreken. Van de deelnemers zou

24% de situatie eerst met het slachtoffer bespreken en 13% met de verzorgende of pleger. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat een 9 deelnemers (14%) aangaven dat zij zowel de situatie met het slachtoffer als pleger zouden bespreken of naast het bespreken met een collega een aandachtsfunctionaris of het SHG benaderen.

Van de deelnemers geeft 76% aan nu te weten hoe te signaleren en de handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde mantelzorg. Van de deelnemers die aangeven nog niet genoeg kennis en vaardigheden te hebben benoemen met name dat zij nog ervaring missen met dit onderwerp.

Op de vraag: “Heeft u vanuit uw (vrijwilligers) werk, stage of in het contact met een oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?” geeft 40% van de deelnemers aan wel eens te maken te hebben gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.

Op de vervolg vraag: “Heeft u naar aanleiding van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg , of overbelasting wel eens contact gehad met het Steunpunt Huiselijk Geweld? (SHG)” geeft 3% aan wel eens contact hierover gehad te hebben met het SHG. Het over grote deel geeft aan de situaties met collega’s te hebben besproken en opgelost. Onderstaand een indicatie van de meest voorkomende antwoorden, waarom er bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg geen contact is opgenomen met het SHG:

Vrijwilliger: “Dan moet je meer over een situatie weten waarschijnlijk”.

Professional: “Het is meer achteraf denken. Naar aanleiding van deze training dat er misschien wel iets was, ik wist toen de weg niet. Onvoldoende alert op het probleem, en me niet verantwoordelijk voelen voor dat stuk”.

Professional: “SHG was niet bekend”.

Professional: “Nog geen zeer ernstige casus gehad, waarbij de hulp van het SHG nodig was”.

Professional: “Zo ver zijn we nog niet, pas bij het stadium van een melding”.

Uit de bovenstaande reacties kunnen we opmaken dat het SHG voorafgaand aan de voorlichtingen en trainingen niet goed bekend was en door de respondenten met name nog geassocieerd lijkt te worden met zeer ernstige casussen of als meldpunt vanuit de Meldcode huiselijk geweld.

Op de laatste vraag: “Zijn er nog andere veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting en of training bij u zelf heeft ervaren”? Geeft 44% van de deelnemers aan met name bewuster van de problematiek en alerter op mogelijk signalen te zijn. Andere specifieke veranderingen zullen in de volgende hoofdstukken besproken worden.

3.2 Soort preventie activiteit

Voorlichting ouderen

Aangezien slechts twee ouderen de vragenlijst hebben ingevuld en er met name face-to-face interviews zijn afgenomen, zullen de ervaringen van de ouderen doormiddel van een korte samenvatting van de gesprekken inzichtelijk worden gemaakt.

Uit de gesprekken met ouderen blijkt dat er een grote diversiteit is in de verandering die men bij zichzelf heeft ervaren naar aanleiding van de voorlichting. De meeste ouderen hadden via de krant of TV wel eens gehoord van de term ouderenmishandeling. Een aantal ouderen geeft aan ouderenmishandeling van dichtbij wel eens te hebben meegemaakt. Deze ouderen geven aan dat zij vanaf dat moment al alerter zijn geworden op signalen. Alle ouderen geven aan dat als zij signalen zouden oppikken, zij een verzorgende zouden informeren. Daarnaast zijn er een paar ouderen die aangeven de signalen ook met de oudere zelf te zullen bespreken. Tot slot zijn er ook ouderen waarbij als gevolg van een beroerte of ziekte de voorlichting niet echt is bijgebleven.

Een aantal quotes van ouderen:

“Als ik iets zou zien, zou ik het bespreken met het slachtoffer of doorgeven aan de balie”.

“Als ik signalen zie zou ik naar iemand van de zorg gaan. Je bemoeit je er maar niet direct mee”

“Ik zie het niet direct. We komen niet bij elkaar over de vloer. Koffie drinken doen we meestal op onze kamer”

“Ik vind de problematiek erg interessant en ga daarom binnenkort nog naar een andere voorlichting. Ik ben sindsdien veel alerter”

Bij de gesprekken met ouderen viel op dat ouderenmishandeling met name wordt geassocieerd aan mishandeling door professionals. Financiële uitbuiting wordt daarentegen ook verschillende malen genoemd.

Tenslotte benoemen verschillende ouderen dat ze graag zelf de regie willen blijven houden. Ouderen geven aan dat hun kinderen graag zaken voor hen willen regelen en beslissen, die zij niet altijd als zo nodig ervaren.

Bij de ouderen die de vragenlijst hebben ingevuld valt op dat zij voorafgaand aan de training zeer minimale kennis hadden over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Door middel van de voorlichting is de kennis over en vaardigheden met betrekking tot het signaleren en handelen enorm toegenomen.

Voorlichting intermediairs

In onderstaande tabel zijn de percentages vergeleken met de kennis en vaardigheden voorafgaand aan de voorlichting in ten opzichte van de kennis en vaardigheden nadat de voorlichting is bijgewoond.

	Voorafgaand aan de voorlichting.	Na de voorlichting bijgewoond te hebben.	Vershil
Bewust van het bestaan van OM ³ /OZ ⁴	53%	100%	47%
Kennis van wat de term OM inhoud	56%	87,50%	32%
Kennis van wat de term OZ inhoud	25%	56%	31%
Op de hoogte van mogelijke risicofactoren	25%	87,50%	63%
Bekend met signalen bij het slachtoffer	25%	75%	50%
Bekend met signalen bij verzorgende en/of pleger	12,50%	69%	57%
In staat signalen te herkennen	19%	69%	50%
Bekend met wat te doen bij vermoedens van OM of OZ	19%	94%	75%

Kijkend naar de percentages dan valt op dat alle kennis en vaardigheden als gevolg van de voorlichting met minimaal 31% is toegenomen.

Voorafgaand aan de voorlichting waren de intermediairs onder andere niet goed op de hoogte van de mogelijke risicofactoren en de signalen bij zowel het slachtoffer als verzorgende en/of pleger. Hierdoor waren zij waarschijnlijk ook niet voldoende in staat om de signalen te herkennen. Ook was maar bij 19% van de intermediairs bekend wat te doen bij vermoedens van OM of OZ.

Door middel van de voorlichting is inmiddels 87,5% van de intermediairs op de hoogte van de mogelijke risicofactoren. Tevens is de bekendheid met en de vaardigheid om de signalen bij zowel het slachtoffer als verzorgende en of pleger te herkennen met tenminste 50% toegenomen. Tenslotte weet 94% van de intermediairs wat te doen bij vermoedens van OM en OZ.

- *“Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere let ik op/herken/schrijf op of bespreek ik signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ”⁵.*

Van de intermediairs geeft 44% aan *meestal wel* en 19% *altijd* op mogelijke signalen te letten. Tevens geeft 44% van de intermediairs aan *meestal wel* de signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ te herkennen. (Hierbij moet worden opgemerkt dat 12,5% van de deelnemers deze vraag niet heeft beantwoord omdat de situatie zich na het bijwonen van de voorlichting nog niet heeft voorgedaan). Ook schrijft 50% van de intermediairs de signalen *meestal wel* op en bespreekt 19% de signalen *meestal wel* en geeft nog eens 19% aan de signalen *altijd* te bespreken

³ OM staat voor ouderenmishandeling.

⁴ De afkorting OZ staat voor de term ontspoorde (mantel) zorg.

⁵ Deze vragen richten zich op de huidige situatie, dus nadat u een voorlichting of training heeft bijgewoond.

- *Met wie bespreekt u of verwacht u de signalen als eerste te bespreken?*

Hierbij antwoordden de intermediairs als volgt; 20% bespreekt of verwacht de signalen als eerste met het slachtoffer te bespreken, 13% bespreekt of verwacht de signalen als eerste met de pleger en of verzorgende te bespreken. Het merendeel van de intermediairs bespreekt of verwacht de signalen als eerste met een collega te bespreken. Waarbij soms ook het Steunpunt Huiselijk Geweld geraadpleegd wordt.

- *Heeft u voldoende kennis en vaardigheden om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Hierbij geeft 67% van de intermediairs aan te weten hoe te signaleren en te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg. Van de intermediairs geeft 33% aan nog niet voldoende kennis en vaardigheden te bezitten. Hierbij wordt aangegeven dat elke casus weer anders is en dat er zeer complexe situaties voorkomen. Ook wordt aangegeven dat men graag meer wil weten over de te gebruiken gesprekstechnieken.

- *Heeft u vanuit uw (vrijwilligers)werk, stage of in het contact met een oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Hierbij geeft 25% van de intermediairs aan wel eens te maken te hebben gehad van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Van deze intermediairs heeft niemand contact gehad met het Steunpunt Huiselijk Geweld. De redenen die hiervoor zijn opgegeven is het feit dat de situatie met collega's is opgelost, dat het SHG niet bekend was of dat men dacht dat er meer over de situatie bekend moest zijn voordat er contact met het SHG opgenomen kon worden.

- *Zijn er nog (andere) veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting heeft ervaren?*

Hierbij geeft 44% van de intermediairs aan dat zij met name bewuster en alerter zijn geworden met betrekking tot de problematiek.

Een aantal quotes van intermediairs:

“Bewustwording van mijn eigen handelen naar aanleiding van mantelzorg van mijn moeder”.

“Het valt me op dat er bij collega's erg weinig bekend is over zowel OM als de meldcode. Ik heb dit onderwerp dan ook gekozen als onderwerp om op te af studeren”.

“Wat scherper signalen in de gaten houden van evt. mishandeling van ouderen in mijn omgeving”.

“Ik werd er van doordrongen dat ouderenmishandeling vaker gebeurt dan ik verwachtte”.

Training

	Voorafgaand aan de voorlichting.	Na de voorlichting bijgewoond te hebben.	Vershil
Bewust van het bestaan van OM/OZ	76%	88%	12%
Kennis van wat de term OM inhoud	56%	88%	32%
Kennis van wat de term OZ inhoud	23%	85%	62%
Op de hoogte van mogelijke risicofactoren	18%	88%	70%
Bekend met signalen bij het slachtoffer	21%	67%	46%
Bekend met signalen bij verzorgende en/of pleger	12%	62%	50%
In staat signalen te herkennen	24%	76%	52%
Bekend met wat te doen bij vermoedens van OM of OZ	18%	79%	61%

Kijkend naar de percentages dan valt op dat alle kennis en vaardigheden als gevolg van de voorlichting zijn toegenomen.

Voorafgaand aan de voorlichting waren de deelnemers aan de training onder andere niet goed op de hoogte van de mogelijke risicofactoren en de signalen bij zowel het slachtoffer als verzorgende en/of pleger. Hierdoor waren zij waarschijnlijk ook niet voldoende in staat om de signalen te herkennen. Ook was maar bij 18% van de deelnemers bekend wat te doen bij vermoedens van OM of OZ.

Door middel van de voorlichting is inmiddels 88% van de intermediairs op de hoogte van de mogelijke risicofactoren. Tevens is de bekendheid met en de vaardigheid om de signalen bij zowel het slachtoffer als verzorgende en of pleger te herkennen met tenminste 46% toegenomen. Tenslotte weet 79% van de intermediairs wat te doen bij vermoedens van OM en OZ.

- *“Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere let ik op/herken/schrijf op of bespreek ik signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ”.*⁶

Van de deelnemers geeft 50% aan *meestal wel* en 21% *altijd* op mogelijke signalen te letten. Tevens geeft 42% van de deelnemers aan *meestal wel* de signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ te herkennen. Ook schrijft 41% van de deelnemers de signalen *meestal wel* op en bespreekt 47% de signalen *meestal wel* en geeft nog eens 8% aan de signalen *altijd* te bespreken en op te schrijven.

- *Met wie bespreekt u of verwacht u de signalen als eerste te bespreken?*

Hierbij antwoordden de deelnemers als volgt; 24% bespreekt of verwacht de signalen als eerste met het slachtoffer te bespreken en 15% bespreekt of verwacht de signalen als eerste met de pleger en of verzorgende te bespreken. Het merendeel (44%) van de deelnemers bespreekt of verwacht de signalen als eerste met een collega te bespreken. Waarbij soms een combinatie wordt gemaakt met het bespreken van de signalen met het slachtoffer, pleger en of verzorgende en een collega of een aandachtsfunctionaris.

⁶ Deze vragen richten zich op de huidige situatie, dus nadat u een voorlichting of training heeft bijgewoond.

- *Heeft u voldoende kennis en vaardigheden om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Van de intermediairs geeft 68% aan te weten hoe te signaleren en te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg. Van de intermediairs geeft 26% aan nog niet voldoende kennis en vaardigheden te bezitten. Hierbij wordt aangegeven dat men met name nog ervaring mist, kennis van gesprekstechnieken en zelfvertrouwen. Tevens wordt benoemd dat er behoefte is aan herhaling van de materie. (Van de deelnemers heeft 6% deze vraag niet beantwoord)

- *Heeft u vanuit uw (vrijwilligers)werk, stage of in het contact met ene oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Hierbij geeft 27% van de deelnemers aan wel eens te maken te hebben gehad van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Van deze deelnemers heeft 3% contact gehad met het SHG.

- *Zijn er nog (andere) veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting heeft ervaren?*

“Ik heb het idee beter de weg te weten met de ouderenmishandeling/ontspoorde zorg”.

“Ik ben alerter! Omdat ik er nu meer vanaf weet zal ik sneller en beter kunnen reageren”.

“Ik merk dat ik het sneller bespreekbaar maak met collega’s en dat ik meer op signalen let tijdens mijn werk”.

“Ik was verbaasd dat OM en OZ zoveel voorkomt. Ik heb nooit gedacht dat een blauwe plek een signaal van OZ of OM kon zijn”.

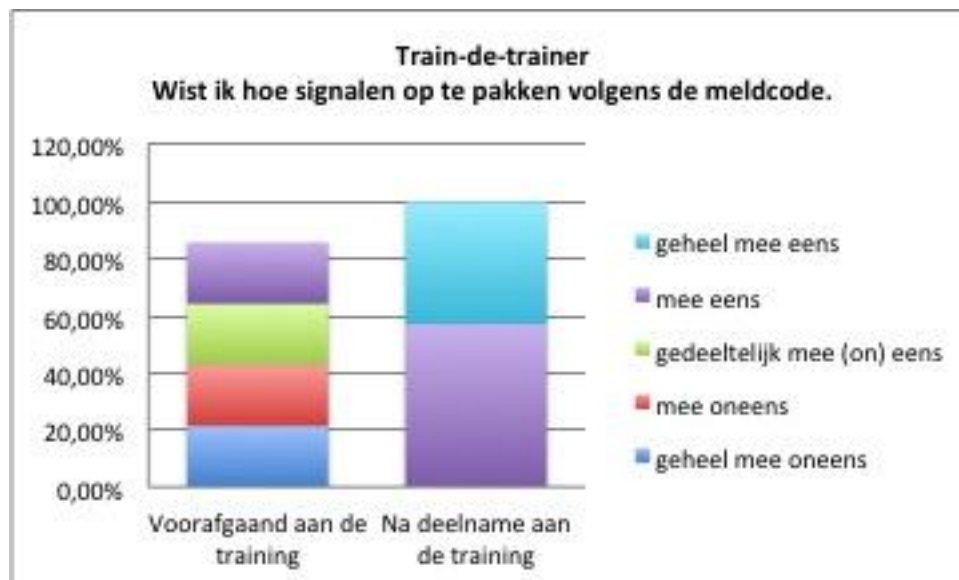
“Ik voel me nu meer verantwoordelijk, maar wil meer weten zodat ik deze omslag in denken ook kan bewerkstelligen bij mijn collega’s”.

“Wat scherper signalen in de gaten houden van eventuele mishandeling van ouderen in mijn omgeving”.

Train-de-trainer

	Voorafgaand aan de voorlichting.	Na de voorlichting bijgewoond te hebben.	Vershil
Bewust van het bestaan van OM/OZ	71%	100%	29%
Kennis van wat de term OM inhoud	50%	100%	50%
Kennis van wat de term OZ inhoud	36%	100%	64%
Op de hoogte van mogelijke risicofactoren	50%	93%	43%
Bekend met signalen bij het slachtoffer	43%	93%	50%
Bekend met signalen bij verzorgende en/of pleger	36%	93%	57%
In staat signalen te herkennen	43%	93%	50%
Bekend met wat te doen bij vermoedens van OM of OZ	7%	100%	93%
Bekend met hoe de signalen op te pakken volgens de meldcode	22%	100%	78%

Kijkend naar de percentages dan valt op dat alle kennis en vaardigheden als gevolg van de voorlichting met minimaal 29% zijn toegenomen. Hierbij valt op te merken dat de deelnemers aan het train-de-trainer traject voorafgaand aan de training een hoger kennis niveau hadden op het gebied van de mogelijke risicofactoren, de signalen bij zowel het slachtoffer als de pleger en of verzorgende en het in staat zijn signalen te herkennen dan de deelnemers aan de voorlichtingen en de trainingen van een dagdeel. Wel had nog steeds het merendeel (minimaal 50%) van de aandachtsfunctionarissen niet voldoende kennis en vaardigheden op het gebied van de mogelijke risicofactoren en signalen. Opmerkelijk is het gegeven dat slechts 7% van de aandachtsfunctionarissen wist wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Ook de bekendheid met op welke wijze signalen op te pakken volgens de meldcode was zeer gering, slechts 22% gaf aan hier bekend mee te zijn.

Figuur 3: Train-de-trainer. Wist hoe signalen op te pakken volgens de meldcode.

Door middel van de training is inmiddels 93% van de aandachtsfunctionarissen op de hoogte van de mogelijke risicofactoren. Tevens is de bekendheid met en de vaardigheid om de signalen bij zowel het slachtoffer als verzorgende en of pleger te herkennen met tenminste 50% toegenomen. Tenslotte weet 100% van de aandachtsfunctionarissen wat te doen bij vermoedens van OM en OZ en geven zij allen aan in staat te zijn de signalen op te pakken volgens de stappen van de meldcode.

- *“Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere let ik op/herken/schrijf op of bespreek ik signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ”.*⁷

Van de aandachtsfunctionarissen geeft 57% aan *meestal wel* en 29% *altijd* op mogelijke signalen te letten. Tevens geeft 57% van de deelnemers aan *meestal wel* en 29% (*bijna*)*altijd* de signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ te herkennen. Ook schrijft 36% van de deelnemers de signalen *meestal wel* op en 29% (*bijna*) *altijd*. Van de aandachtsfunctionarissen bespreekt 36% de signalen *meestal wel* en geeft 50% aan de signalen *altijd* te bespreken. Van de aandachtsfunctionarissen heeft 7% (één respondent) deze vragen niet beantwoord, omdat zij niet direct met ouderen werkt.

De aandachtsfunctionarissen hebben bij de vraag: *“Met wie bespreekt of verwacht u de signalen als eerste te bespreken?”*. Meerdere antwoorden aangekruist. Met name een collega, een andere aandachtsfunctionaris of een combinatie daarvan werd veelvuldig aangegeven.

- *Heeft u voldoende kennis en vaardigheden om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Van de aandachtsfunctionarissen geeft 93% aan voldoende kennis en vaardigheden te bezitten om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde mantelzorg. Onderstaand een aantal toelichtingen op deze vraag: *“Zo, nee welke kennis of vaardigheden mist u nog?”*

“Trainingsvaardigheden voor het trainen van collega's en cliënten”.

“Zoals het er u uitziet wel genoeg kennis en vaardigheden. Anders bespreken we de situatie in de vergadering”.

“Met name casussen waarbij de pleger een psychiatrische/psychische beperking heeft blijven erg complex”.

“Doordat de materie nog zo nieuw is, mis ik wel nog wat ervaring hierin”.

- *Heeft u vanuit uw (vrijwilligers)werk, stage of in het contact met ene oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Hierbij geeft 86% van de aandachtsfunctionarissen aan wel eens te maken te hebben gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.

⁷ Deze vragen richten zich op de huidige situatie, dus nadat u een voorlichting of training heeft bijgewoond.

- *Heeft u sinds de training veranderingen bij uzelf ervaren die van invloed zijn op het informeren en adviseren van collega's om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?*

Hierbij kwam met name naar voren dat de aandachtsfunctionarissen veel alerter zijn op signalen en dat zij het belang inzien van het delen van de kennis en vaardigheden met collega's en hierin zeer gemotiveerd zijn. Zie onderstaande quotes:

“Veel alerter, ik moet er zelfs voor oppassen dat ik niet doorsla.”

“Je komt sterker uit te training”.

“Je bent alerter en deelt het sneller met collega's”.

“Je bent veel alerter. In elke vergadering OM en/of OZ bespreekbaar maken. Daarnaast in ons huis folders verspreiden en de film laten zien.”

“We zijn er meer open over. Zowel bewustwording bij mezelf als het zorgdragen voor bewustwording van mijn collega's”.

“Voorlichting geven tijdens vergaderingen. Ik ben van plan om een presentatie te geven. Ik merk dat ik veel meer zie en dat ik er veel mee bezig ben”.

“Samen met een andere aandachtsfunctionaris gaan we een presentatie geven. We willen de bewustwording actief uitdragen”.

“Je gaat kritischer naar situaties kijken”.

“Ja, want we pakken nu de meldcode erbij”.

“Bewustwording van collega's. Ook spreek ik collega's aan. Op korte termijn ga ik een presentatie geven. De collega's van de avonddienst komen ook naar de presentatie. Er worden daarvoor speciaal mensen van het uitzendbureau opgeroepen. Ook merk ik dat ik er erg veel over praat”.

“Grotere bewustwording. Er wordt een groter beroep op je verantwoordelijkheidsgevoel gedaan”.

“Je bent scherper, bijvoorbeeld tijdens de overdracht wordt er aandacht aan besteed. Er wordt doorgevraagd en de voelsprietten staan uit”.

“Heel erg gemotiveerd en gedreven om de verzorgende voor te lichten over dit thema”.

- *Heeft u sinds de training veranderingen bij u zelf ervaren die van invloed zijn om de aanpak van ouderenmishandeling blijvend op de kaart te zetten in uw organisatie?*

De aandachtsfunctionarissen geven aan actief bezig te zijn met het voorlichten van collega's. Daarnaast wordt tevens aangegeven dat het een vrij nieuwe materie is, waarbij in eerste instantie wordt getracht collega's bewust te maken van de problematiek. Organisaties zijn druk bezig met de implementatie van de meldcode. Op dit moment is de aanpak van OM en OZ nog niet structureel ingebed. Zie onderstaande quotes:

“In januari is er een klinische les carrousel voorlichting gegeven over veilige zorgrelaties. Daarbij zijn drie groepen voorgelicht (+/-40 mensen) . In maart-april staat er nog een voorlichting gepland voor vrijwilligers en voor de professionals die in januari niet aanwezig konden zijn”.

“Affiches verspreiden in de organisatie, voorlichting geven aan de teams”.

“Bewustwording overbrengen en vooral veel herhalen!”

“Nu eerst 'kennismaken' met het onderwerp, we komen als aandachtsfunctionarissen van de verschillende woonvormen vaak bij elkaar om bijv. casussen te bespreken. In de toekomst zal dit overleg structureel ingebed worden. Hopelijk wordt de problematiek als een van de risico's gezien, waarbij vanuit onze functie vanzelfsprekend aandacht voor dient te zijn.”

“Er is nog geen beleid ontwikkelt. De aanpak van OM staat nog in de kinderschoenen”.

“Dat is nog een aandachtspunt. Dit heeft te maken met het feit dat het management team de prioriteiten op dit moment ergens anders heeft liggen”.

“We willen ook andere teams voorlichten, zoals de pedicure en fysiotherapeute. Ik denk dat in ontspannen gesprekken juist veel informatie naar boven kan komen. Onbekend of er beleid op wordt gemaakt”.

“Druk met de meldcode. Organisatie is er druk mee bezig om OM te koppelen aan meldcode”.

“Ik moet er wel moeite voor doen om het thema onder de aandacht te houden. Oppassen dat het niet verzand!”

“Wel de motivatie. Merk dat het in onze organisatie niet makkelijk gaat, in verband met andere prioriteiten”.

- *Zijn er nog (andere) veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting heeft ervaren?*

“Mensen waaraan ik voorlichting geef raken ook gemotiveerd. Daarnaast stimuleert het om zaken sneller bespreekbaar te maken in het team. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om middels deze materie ook andere zaken sneller te bespreken”.

“Ik zie veel meer. Ben meer gefocust. Ik merk dat ik op TV veel tegenkom over het onderwerp. Ik merk dat ik deze programma's dan ook ga volgen”.

“Ik ben er zelf veel mee bezig! Je ziet veel meer”.

3.3 Doelgroep

In dit hoofdstuk zullen de doelgroepen geanalyseerd worden. Hierbij zullen de vragen niet zoals in het voorgaande hoofdstuk een voor een besproken worden, maar zullen alleen opmerkelijke zaken toegelicht worden.

Oudere (65+)

Door de minimale respons middels de vragenlijst kan deze doelgroep helaas niet in deze vergelijking worden meegenomen.

Professional

Voorafgaand aan de voorlichting en of training wist 10% van de professionals wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Na het bijwonen van de voorlichting en of training is dit toegenomen tot 97%.

Op de vraag of de professional na het volgen van de voorlichting en of training tijdens zijn/haar werk op signalen let geeft 28% aan dit *(bijna) altijd* te doen en 59% *meestal wel*. Van de professionals geeft 14% aan *(bijna) altijd* mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg te herkennen en 59% *meestal wel*. De signalen worden door 41% van de professionals *meestal wel* opgeschreven en 17% van de professionals schrijft de signalen *(bijna) altijd* op. Tot slot bespreekt 38% van de professionals de signalen *meestal wel* en 31% bespreekt de signalen *(bijna) altijd*. Van de professionals geeft 10% aan dat de situatie van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg zich sinds de voorlichting en of training nog niet heeft voorgedaan.

Figuur 4: Professionals. Schrijven mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg op.

Van de professionals geeft 68% aan wel eens vermoedens te hebben gehad van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.

Vrijwilliger

Van de vrijwilligers was voorafgaand aan de voorlichting en of training al 80% zich bewust van het bestaan van ouderenmishandeling. Daarbij geven de vrijwilligers aan dat 62,5% voorafgaand

aan de voorlichting en of training bekend was met de term ouderenmishandeling maar daarentegen maar 12,5% bekend met de term ontspoorde (mantel) zorg. Van de vrijwilligers waren voorafgaand aan de voorlichting en of training 6,25% bekend met de signalen bij zowel het slachtoffer als de verzorgende en/of pleger. De bekendheid met de signalen is middels de voorlichting en of training toegenomen tot respectievelijk 56% en 44 %. Tenslotte is de bekendheid met wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg met 62% toegenomen.

Van de vrijwilligers geeft 44% aan wel een te maken te hebben gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde zorg. Hiervan hebben twee vrijwilligers contact gehad met het SHG.

Vrijwilliger: “Ik heb advies gekregen over wat te doen vanuit mijn vrijwilligersfunctie. Ondanks dat ik het advies als nuttig heb ervaren, vond ik het jammer dat Kadera de casus niet kon overnemen”.⁸

Mantelzorger

Aangezien mantelzorgers deze rol vervullen naast hun professionele werk, vrijwilligersfunctie en of studie en het feit dat deze groep uit nog geen tien procent van de totale onderzoekspopulatie bestaat, kunnen hierover geen passende uitspraken worden gedaan.

Student

Bij studenten is de grootste toename (68%) te zien met betrekking de bekendheid met de mogelijke risicofactoren en de bekendheid met de signalen bij zowel het slachtoffer als de verzorgende en/of pleger, respectievelijk 48% en 63% toename.

Op de vraag of de studenten na het volgen van de voorlichting en of training tijdens zijn/haar werk op signalen let geeft 18% aan dit (*bijna*) *altijd* te doen en 59% *meestal wel*. Van de studenten geeft 14% aan (*bijna*) *altijd* mogelijke signalen van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg te herkennen en 50% *meestal wel*. De signalen worden door 57% van de studenten *meestal wel* opgeschreven en 10% van de studenten schrijft de signalen (*bijna*) *altijd* op. Tot slot bespreekt 50% van de studenten de signalen *meestal wel* en 14% bespreekt de signalen (*bijna*) *altijd*.

(Andere) veranderingen die studenten naar aanleiding van de voorlichting en of training heeft ervaren zijn:

“Ja, ik ben me meer bewust van de signalen en heb ook geleerd om vanuit mijn eigen waarneming te praten. Ik heb geleerd dat het erg gevaarlijk is om van-horen-zeggen te gebruiken als ik het zelf niet gemerkt heb”.

“Ik wist niet dat het zo vaak voorkwam. Doormiddel van de filmpjes die wij keken werd alles wel extra duidelijk en kon ik mij hier meer in plaatsen. Ik vond het leuk om op een interactieve manier deze training te volgen. Ik denk ook dat het zeer belangrijk is dat wij dit gekregen hebben. Het is namelijk niet zomaar te signaleren denk ik. Ik denk dat iedereen hierna wel alerter over nadenkt en handelt”.

“Goed voorgelicht zo kan ik op mijn vrijwilligerswerk / stage de signalen herkennen en hier zo nodig iets mee te doen”.

⁸ De meldcode was toendertijd nog niet in werking getreden.

4 Conclusie

Naar aanleiding van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de voorlichtingen, trainingen en het train-de-trainer traject heeft geleid tot de volgende outcomes:

Deelnemers aan de voorlichtingen en trainingen:

- Zijn zich bewust zijn van het bestaan van OM/OZ
- Hebben kennis van wat de term OM inhoudt
- Hebben kennis van wat de term OZ inhoudt
- Zijn op de hoogte van mogelijke risicofactoren
- Zijn bekend met signalen bij het slachtoffer
- Zijn bekend met signalen bij verzorgende en/of pleger
- Zijn in staat signalen te herkennen
- Zijn bekend met wat te doen bij vermoedens van OM of OZ

Deelnemers aan de voorlichtingen en trainingen geven tevens aan:

- Signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg op te schrijven.
- Signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg te bespreken.

Aandachtsfunctionarissen,

- zijn zeer gemotiveerd om hun collega's te informeren en adviseren over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg
- informeren en adviseren collega's over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg
- hebben handvaten gekregen op welke wijze collega's te informeren en adviseren over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg
- zijn bekend met hoe de signalen op te pakken volgens de meldcode

In het algemeen kan vastgesteld worden dat naast de enorme toename in kennis en vaardigheden, de deelnemers bewust zijn geworden van de problematiek en alert zijn op risicofactoren en signalen die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Door de preventieactiviteiten is er een zodanig bewustzijn gecreëerd dat deelnemers niet alleen naar hun handelen kijken vanuit hun functie als professional of vrijwilliger maar ook bewust zijn van hun handelen in hun rol als mantelzorgers of in de omgang met een oudere.

Bij de deelnemers van de voorlichtingen en trainingen zijn de volgende doelstellingen dan ook behaald:

- Een betere herkenning van de signalen van ouderenmishandeling door mantelzorgers, vrijwilligers en professionals in de ouderenzorg.
- Mantelzorgers, vrijwilligers en professionals zijn goed op de hoogte waar zij terecht kunnen met deze signalen.
- Een toename van de kennis over de problematiek bij een breed publiek.

Kijkend naar het verschil in effect tussen de voorlichtingen aan ouderen en intermediairs dan ontbreekt daarvoor de passende data. Dit is het gevolg van het ontbreken van contactgegevens van ouderen en het gegeven dat met name organisaties gericht op ouderen, de vragenlijsten niet hebben verspreid.

Het verschil in de toegenomen kennis en vaardigheden met betrekking tot:

- Bewust zijn van het bestaan van OM/OZ
- Kennis van wat de term OM inhoudt
- Kennis van wat de term OZ inhoudt
- Op de hoogte van mogelijke risicofactoren
- Bekend met signalen bij het slachtoffer
- Bekend met signalen bij verzorgende en/of pleger
- In staat signalen te herkennen
- Bekend met wat te doen bij vermoedens van OM of OZ

tussen de voorlichtingen en trainingen is slechts 1%. Deelnemers aan de trainingen (1 dagdeel) ervaren gemiddeld een toename in kennis en vaardigheden van 48% ten opzichte van 47% van de deelnemers aan de voorlichtingen. Dit is statistisch gezien te verwaarlozen.

Kijken we naar het verschil tussen de één dagdeel trainingen en de train-de-trainer trainingen (4 dagdelen) dan kunnen we concluderen dat bij de aandachtsfunctionarissen die de train-de-trainer trainingen hebben bijgewoond de kennis en vaardigheden omtrent ouderenmishandeling met 54,5% is toegenomen. Oftewel de train-de-trainer training geeft de grootste toename in kennis en vaardigheden.

Met betrekking tot de gedragsverandering als gevolg van de trainingen, dan zien we dat de aandachtsfunctionarissen tijdens hun werk verreweg het meeste letten op signalen (86%), signalen herkennen (86%), signalen opschrijven (64%) en signalen bespreken (86%) die mogelijk wijzen op ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg. De percentages zijn tot stand gekomen door het percentage van de categorieën 'meestal wel' en '(bijna) altijd' bij elkaar op te tellen. Kijken we naar de diverse doelgroepen dan valt op dat professionals en studenten in vergelijking met vrijwilligers bewuster bezig zijn met de signalen en het handelen naar aanleiding van signalen. Hierbij wordt met name de categorie *meestal wel* aangegeven. Door de invoering van de Wet Meldcode zal getracht dienen te worden dat er een verschuiving plaats vindt naar de categorie *(bijna) altijd*.

In het algemeen geeft 40% van de deelnemers aan wel eens te maken gehad te hebben met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Van de verschillende doelgroepen geven professionals (waaronder de aandachtsfunctionarissen) het vaakst aan, namelijk 68%, wel eens te maken gehad te hebben met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg. Deze vermoedens worden meestal als eerste met een collega gedeeld. Voorafgaand aan de preventieactiviteiten was het Steunpunt Huiselijk Geweld voor veel deelnemers nog onbekend. Het is niet duidelijk of de deelnemers bewust zijn van het feit dat zij ook voor informatie, advies en ondersteuning bij het SHG terecht kunnen. In onderstaande tabel staan de eenmalige contacten van het SHG IJsselland m.b.t. ouderenmishandeling in de regio IJsselland.

Cijfers eenmalige contacten m.b.t. ouderenmishandeling, regio IJsselland*	1 ^e helft 2012	2 ^e helft 2012	1 ^e helft 2013	2 ^e helft 2013
Particulier	2	3	8	15
Professional	8	6	7	13
Totaal	10	9	15	28

In bovenstaande tabel is te zien dat het aantal eenmalige contacten m.b.t. ouderenmishandeling in de 2^e helft van 2013 bijna is verdubbeld ten opzichte van de 1^e helft van 2013. De exacte aanleiding van de toename in het aantal contacten is op dit moment nog

niet duidelijk⁹. Waar mogelijk heeft dit te maken met de preventieactiviteiten vanuit het project of de landelijke campagne “Voor een veilig thuis”.

Uit de ervaren veranderingen van de diverse deelnemers komt duidelijk naar voren dat het merendeel voldoende kennis en vaardigheden bezit om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel)zorg. Met name ervaring met de problematiek wordt gemist. Daarnaast is er specifieke vraag naar meer kennis en vaardigheden op het gebied van gesprekstechnieken. Tevens is er vraag naar trainingsvaardigheden voor het trainen van collega's. Daarnaast geven met name aandachtsfunctionarissen aan graag ervaringen te willen te willen delen.

Aandachtsfunctionarissen blijken inderdaad zeer gemotiveerd en voelen zich verantwoordelijk om collega's te informeren en adviseren. Ondanks de verwachting dat goed toegeruste aandachtsfunctionarissen intern veel invloed hebben op collega's en beleid, blijkt dat met name de borging van ouderenmishandeling in het beleid van de organisaties een uitdaging te zijn. Er worden door de aandachtsfunctionarissen diverse activiteiten georganiseerd, zoals voorlichtingen en overlegmomenten. Deze activiteiten zijn nog niet structureel ingebed in de organisaties.

⁹ In een vervolg onderzoek zal onderzocht worden wat het effect van de route kaart is, waarbij met name wordt gestimuleerd om in een vroeg stadium contact op te nemen met het SHG voor informatie, advies en ondersteuning. Tevens zal in dit onderzoek ook nagegaan worden, in hoeverre er contact met het SHG is opgenomen. Dit als gevolg van een preventieactiviteit vanuit het project ouderenmishandeling door Kadera ism de GGD IJsselland.

5 Aanbevelingen

Naar aanleiding van dit onderzoek wordt aangeraden om verder te gaan met de preventieactiviteiten. Aangezien train-de-trainer trajecten zeer succesvol zijn gebleken wordt geadviseerd deze trajecten op een grotere schaal aan te bieden. Daarnaast blijkt dat ook het effect onder studenten groot is. Hoe eerder studenten zich bewust zijn van ouderenmishandeling en de daarbij horende risicofactoren en signalen, des te eerder worden deze signalen herkend en wordt er naar gehandeld. Uit het onderzoek komt naar voren dat met name de interactieve wijze van de trainingen studenten aanspreekt.

Daarnaast wordt aangeraden aan om met name voor de aandachtsfunctionarissen terugkom dagen te organiseren, waarbij kennis en ervaringen kunnen worden uitgewisseld. Ook is het van belang om zicht te houden op de borging van deze kennis en vaardigheden binnen de organisaties.

Om het effect van preventieactiviteiten te onderzoeken is het van belang om na afloop van de desbetreffende training deelnemers te informeren over een mogelijk onderzoek. Deelnemers die hieraan willen deelnemen zal gevraagd worden naar hun contactgegevens.

Bronnen

Baarda B, de Goede M, Kalmijn M (2010). *Basisboek Enquêteeren. Handleiding voor het maken van een vragenlijst en het voorbereiden en afnemen van enquêtes*. Noordhoff Uitgevers Groningen/Houten

Kadera aanpak huiselijk geweld (2013). *Preventieplan. Project Ouderenmishandeling IJsselland, 2013*.

Kadera aanpak huiselijk geweld en GGD IJsselland (2013). *Projectplan. Project Ouderenmishandeling IJsselland, 2013*.

The SROI Network (2012). *A guide to Social Return On Investment*, The SROI Network, accounting for Value 2012, January 2012

Bijlage I Vragenlijst voor deelnemers aan de voorlichtingen en trainingen

Zwolle, 19 februari 2014

Betreft: Enquête over de voorlichting en of training over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg

Geachte heer/mevrouw,

Wij doen een onderzoek naar de voorlichtingen en trainingen over ouderenmishandeling en ontspoorde (mantel) zorg die zijn gegeven in het kader van het project Ouderenmishandeling, uitgevoerd door Kadera en de GGD IJsselland.

Wij willen graag in kaart brengen wat het effect van de voorlichtingen en trainingen is. Wij vragen u dan ook mee te werken aan het onderzoek door antwoord te geven op een aantal vragen. Dat kost u tussen de 10 a 15 minuten.

In de enquête zal de afkorting OM en OZ gebruikt worden. Deze staan respectievelijk voor ouderenmishandeling (OM) en ontspoorde (mantel) zorg (OZ).

Wij verwerken de gegevens op een manier dat niemand kan zien wie welk antwoord heeft gegeven en geven uw gegevens ook niet door aan anderen.

Wilt u deze vragenlijst invullen en voor 1 maart terugsturen naar mijpelaar@kadera.nl ? Vindt u het prettiger om de vragen mondeling te beantwoorden? Neemt u dan contact met mij op via 06-34132944. Ik maak dan een belafspraak met u.

Met vriendelijke groet,
Marit Ijpelaar

Projectmedewerker project Ouderenmishandeling

Vragenlijst over de voorlichtingen en trainingen ‘ouderenmishandeling’ door Kadera aanpak huiselijk geweld.

1. Onder welke categorie zou u uzelf plaatsen (meerdere antwoorden mogelijk)

- Oudere (65+)
- Professional
- Vrijwilliger
- Mantelzorger
- Student

2. Voorafgaand aan de voorlichting en/of training van Kadera,

	<i>geheel mee oneens</i>	<i>mee oneens</i>	<i>gedeeltelijk mee (on) eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>geheel mee eens</i>
was ik mij bewust van het bestaan van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	○	○	○	○	○
wist ik wat de term ouderenmishandeling inhield.	○	○	○	○	○
wist ik wat de term ontspoorde (mantel) zorg inhield.	○	○	○	○	○
was ik op de hoogte van mogelijke risicofactoren.	○	○	○	○	○
was ik bekend met de signalen bij het slachtoffer.	○	○	○	○	○
was ik bekend met de signalen van de pleger en of verzorgende.	○	○	○	○	○
was ik in staat signalen te herkennen.	○	○	○	○	○
wist ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	○	○	○	○	○
wist ik, als aandachtsfunctionaris, hoe signalen op te pakken volgens de meldcode	○	○	○	○	○

3. Na het bijwonen van de voorlichting en/of training van Kadera,

	<i>geheel mee oneens</i>	<i>mee oneens</i>	<i>gedeeltelijk mee (on)eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>geheel mee eens</i>
ben ik mij bewust van het bestaan van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat de term ouderenmishandeling inhoud	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat de term ontspoorde (mantel) zorg inhoud.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik op de hoogte van mogelijke risicofactoren.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik bekend met de signalen bij het slachtoffer.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik bekend met de signalen van de pleger en of verzorgende.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik in staat signalen te herkennen.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik, als aandachtsfunctionaris, hoe signalen op te pakken volgens de meldcode	☐	☐	☐	☐	☐

De volgende vragen richten zich op de huidige situatie, dus nadat u een voorlichting of training heeft bijgewoond.

4. Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere

	<i>(bijna) nooit</i>	<i>meestal niet</i>	<i>soms wel, soms niet</i>	<i>meestal wel</i>	<i>(bijna) altijd</i>
Let ik op mogelijke signalen van OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐
Herken ik mogelijke signalen van OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐

Schrijf ik signalen op die mogelijk wijzen op OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐
Bespreek ik de signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐

5. Met wie bespreekt u of verwacht u de signalen als eerste te bespreken?

- met het slachtoffer
- met de verzorgende en of pleger
- met een collega
- met een andere aandachtfunctionaris huiselijk geweld
- met het Steunpunt Huiselijk geweld
- met iemand anders, namelijk...

6 Heeft u voldoende kennis en vaardigheden om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?

- Ja, ik weet hoe te signaleren en te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg
- Zo nee, welke kennis of vaardigheden mist u nog?

7 Heeft u vanuit uw (vrijwilligers)werk, stage of in het contact met een oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?

- Ja
- Nee, ga door naar vraag 9

8 Heeft u naar aanleiding van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantelzorg) zorg, of overbelasting wel eens contact gehad met het Steunpunt Huiselijk geweld (SHG)?

- Zo ja, wat is uw ervaring met het SHG?

- Zo nee, waarom niet?

9 Zijn er nog andere veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting en of training bij u zelf heeft ervaren?

- Zo Ja, kunt u deze toelichten?

- Nee

Hierbij wil ik u hartelijk bedanken voor het invullen van deze enquête!

Heeft u nog vragen en of opmerkingen naar aanleiding van deze enquête, neemt u dan gerust contact met mij op via mijpelaar@kadera.nl of 06-34132944

Bijlage II Vragenlijst voor aandachtsfunctionarissen aan het train-de-trainer traject.

Zwolle, 19 februari 2014

Betreft: Enquête over de voorlichting en of training over ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg

Geachte heer/mevrouw,

Wij doen een onderzoek naar de voorlichtingen en trainingen over ouderenmishandeling en ontspoorde (mantel) zorg die zijn gegeven in het kader van het project Ouderenmishandeling, uitgevoerd door Kadera en de GGD IJsselland.

Wij willen graag in kaart brengen wat het effect van de voorlichtingen en trainingen is. Wij vragen u dan ook mee te werken aan het onderzoek door antwoord te geven op een aantal vragen. Dat kost u tussen de 10 a 15 minuten.

In de enquête zal de afkorting OM en OZ gebruikt worden. Deze staan respectievelijk voor ouderenmishandeling (OM) en ontspoorde (mantel) zorg (OZ).

Wij verwerken de gegevens op een manier dat niemand kan zien wie welk antwoord heeft gegeven en geven uw gegevens ook niet door aan anderen.

Wilt u deze vragenlijst invullen en voor 1 maart terugsturen naar mijpelaar@kadera.nl? Vindt u het prettiger om de vragen mondeling te beantwoorden? Neemt u dan contact met mij op via 06-34132944. Ik maak dan een belafsprak met u.

Met vriendelijke groet,
Marit Ijpelaar

Projectmedewerker project Ouderenmishandeling

Vragenlijst over de voorlichtingen en trainingen ‘ouderenmishandeling’ door Kadera aanpak huiselijk geweld.

1. Onder welke categorie zou u uzelf plaatsen (meerdere antwoorden mogelijk)

- Oudere (65+)
- Professional
- Vrijwilliger
- Mantelzorger
- Student

2. Voorafgaand aan de voorlichting en/of training van Kadera,

	<i>geheel mee oneens</i>	<i>mee oneens</i>	<i>gedeeltelijk mee (on) eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>geheel mee eens</i>
was ik mij bewust van het bestaan van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	○	○	○	○	○
wist ik wat de term ouderenmishandeling inhield.	○	○	○	○	○
wist ik wat de term ontspoorde (mantel) zorg inhield.	○	○	○	○	○
was ik op de hoogte van mogelijke risicofactoren.	○	○	○	○	○
was ik bekend met de signalen bij het slachtoffer.	○	○	○	○	○
was ik bekend met de signalen van de pleger en of verzorgende.	○	○	○	○	○
was ik in staat signalen te herkennen.	○	○	○	○	○
wist ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	○	○	○	○	○
wist ik, als aandachtsfunctionaris, hoe signalen op te pakken volgens de meldcode	○	○	○	○	○

3. Na het bijwonen van de voorlichting en/of training van Kadera,

	<i>geheel mee oneens</i>	<i>mee oneens</i>	<i>gedeeltelijk mee (on)eens</i>	<i>mee eens</i>	<i>geheel mee eens</i>
ben ik mij bewust van het bestaan van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat de term ouderenmishandeling inhoud	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat de term ontspoorde (mantel) zorg inhoud.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik op de hoogte van mogelijke risicofactoren.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik bekend met de signalen bij het slachtoffer.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik bekend met de signalen van de pleger en of verzorgende.	☐	☐	☐	☐	☐
ben ik in staat signalen te herkennen.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik wat te doen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg.	☐	☐	☐	☐	☐
weet ik, als aandachtsfunctionaris, hoe signalen op te pakken volgens de meldcode	☐	☐	☐	☐	☐

De volgende vragen richten zich op de huidige situatie, dus nadat u een voorlichting of training heeft bijgewoond.

4. Tijdens mijn (vrijwilligers)werk, stage of omgang met een oudere

	<i>(bijna) nooit</i>	<i>meestal niet</i>	<i>soms wel, soms niet</i>	<i>meestal wel</i>	<i>(bijna) altijd</i>
Let ik op mogelijke signalen van OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐
Herken ik mogelijke signalen van OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐

Schrijf ik signalen op die mogelijk wijzen op OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐
Bespreek ik de signalen die mogelijk wijzen op OM/OZ Toelichting:	☐	☐	☐	☐	☐

5. Met wie bespreekt u of verwacht u de signalen als eerste te bespreken?

- met het slachtoffer
- met de verzorgende en of pleger
- met een collega
- met een andere aandachtfunctionaris huiselijk geweld
- met het Steunpunt Huiselijk geweld
- met iemand anders, namelijk...

6. Heeft u voldoende kennis en vaardigheden om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?

- Ja, ik weet hoe te signaleren en te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg
- Zo nee, welke kennis of vaardigheden mist u nog?

7. Heeft u vanuit uw (vrijwilligers)werk, stage of in het contact met een oudere wel eens te maken gehad met vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?

- Ja
- Nee, ga door naar vraag 8b

8a Heeft u naar aanleiding van vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantelzorg) zorg, of overbelasting wel eens contact gehad met het Steunpunt Huiselijk geweld (SHG)?

- Zo ja, wat is uw ervaring met het SHG?

- Zo nee, waarom niet?

De volgende vragen zijn gericht op uw functie als aandachtsfunctionaris:

8b Heeft u sinds de training veranderingen bij uzelf ervaren die van invloed zijn op het informeren en adviseren van collega's om te handelen bij vermoedens van ouderenmishandeling en of ontspoorde (mantel) zorg?

- Zo ja, kunt u dat toelichten?

- Nee

8c Heeft u sinds de training veranderingen bij u zelf ervaren die van invloed zijn om de aanpak van ouderenmishandeling blijvend op de kaart te zetten in uw organisatie?

- Zo ja, kunt u dat toelichten

- Nee

9. Zijn er nog andere veranderingen die u naar aanleiding van de voorlichting en of training bij u zelf heeft ervaren?

- Zo Ja, kunt u deze toelichten?

- Nee

Hierbij wil ik u hartelijk bedanken voor het invullen van deze enquête!

Heeft u nog vragen en of opmerkingen naar aanleiding van deze enquête, neemt u dan gerust contact met mij op via mijpelaar@kadera.nl of 06-34132944